

Петро й Семен Луцики: пекучі вітри Сибіру

1960 рік

«**Я** навіть не знаю, як описати тобі все те, що бачу навколо. Тут ніби всі і свої, і не дуже. Люди колись табірні, на виселенні, багато українців. Часом прокинешся вранці, чуєш, як сіно пахне, як вогонь у печі палахкотить. Здається, ніби вдома. А розплющив очі — сніги, сопки, сірі чоловіки й жінки, сірі діти, що ніби відбувають своє життя. Як термін. Мученики».

— Пишеш? — заглянув до кімнати Семен і криво посміхнувся. — І не набридло тобі. Стільки років.

Петро відвів очі. Чи має йому бути соромно за вірність? Більше року, як вийшов за ворота табору, нібито й на волю, а ні — у спецпоселення. Сказано — працюй, живи, але тут, під пильним оком. Відтоді двічі на місяць Петро сідав за короткий і поїдений шашелями стіл і писав. Старанно виводив букви, розставляв коми і крапки. Його Сабіна не аби-хто, а вчителька. Помилку не пробачить. Писав про все й ні про що. Бо всього розказати не міг, а дечого й не хотів.

— Цікаво, чи вона так само тебе чекає ці п'ятнадцять років, — хмикнув Семен.

Петро зміряв брата важким поглядом.

Нікому не розказував, що при лампі писав не тільки листи. Як мала дитина, ховав дрібно помережаний рядками зошит із власними думками та історіями. Було й віршів

трохи. Чи наважувався назвати його книжкою? Ні, ніколи. Писав не для когось, а для себе. Може, для синів, якщо раптом схочуть дізнатися, як жив їхній тато. А чужим людям до того зошта зась. Хоч за ту писанину і прозивали його тут Письменником, але сам себе таким не вважав.

Листи від Сабіни приходили вчасно. Двічі на місяць. Писала йому так само, як і він їй. Про все й ні про що. Надсилала фотокартки дітей, а Петро дивився на них і не впізнавав. Не його то були хлопці. Його маленькі, а ці вже чоловіки. Чужі, хоч і на нього схожі. Інша річ — Наталка: так і лишилася маленькою дівчинкою, ніби в тих таборах Норильська її засушило на роки. Навіть тепер, коли стала зовсім уже дорослою жінкою, мала дитинний вигляд. Наталка теж жила в Сибіру, у так званому спецпоселенні. З табору вийшла раніше, ніж батько: помогли юні роки. Ще два роки тому їй відмінили режим спецпоселення, але так там і лишилася: боялася кудись рушити. Кілька разів навіть змогла приїхати до батька. Петро в такі миті, обіймаючи доньку, гриз себе провиную: чи то не він виховав у ній усе те, через що дитина потім була приречена на муки? Але ж хіба він? Не балакалося в хаті про те, про що не можна, але все розумілося без слів. Наталка була йому рідною. Не лише тому, що росла на його очах, а й через те, що хоч і віддалено, але нагадувала Сабіну. Хіба була світліша і кругліша на личку, а так — мамин погляд, мамин голос, мамина манера.

Коли тамтого разу Наталка приїхала до Петра вже з чоловіком, спочатку навіть скипів: як це? Як це хтось стане межи ним і його рідною людиною? Але далі з'як: живе, отже. І то добре. Діточки підуть, дай бог забудеться все зле.

— Може, за тебе хоч слово черкнути? — Петро навіть не підняв очі на брата: знав, що той відповість.

— Тільки спробуй, — процідив крізь зуби.

— У тебе ж сини там. Не кортить? Можу попросити Сабіну, щоби вислала знимку.

На якусь мить Петрові здалося, що в Семенових очах пробігла тінь сумніву. Але вже за хвилину той звично розправив плечі й навис над братом із піднятим угору пальцем:

— Чуєш, ти, письменнику. Дякуй, що тобі писати ніхто не боронить. А про моє, — показав пальцями замкнутий рот, — ні чирик.

Семенові плечі заступили світло, що ввірвалося в хату через відчинені двері. Петро здригнувся від звуку, з яким той їх захряснув. Мимоволі потер долонею шию: згадалося, як в одну з перших ночей у спецпоселенні Семен кинувся його душити. Тоді вперше довелося вдарити брата. Тільки власна кров його спам'ятала. По тому випадку Семен дуже ослаб. Це якраз збіглося в часі з переведенням обох в інше спецпоселення, аж за дві тисячі кілометрів, у гірничо-промисловий «Єнісейбуд», — там якраз збирали дужих чоловіків для роботи в шахтах. Власне, брали лише Петра, але правдами-неправдами він домовився, що не може лишати слабого брата. Спецпоселенців часто кидали з місця на місце, аби не встигали обжитися, завести городину, скомпануватися з іншими.

Уже на новому місці завезли Семена до якоїсь бабки з місцевих — випоювала його, відмолювала. Вернувся від неї живим, але іншим. Правда, з того часу про сім'ю, що лишилася в Гусятині, заїкатися заборонив, а на всі питання Сабіни наказував Петрові писати, що нічого про брата не знає.

Хтозна, чи встигли двері зійтися з одвірками, як з того боку на них налягли знову.

— Пишеш? — До кімнати зайшла висока й худа, хоча тут, у спецпоселенні, всі були худі, жінка.

Петро знав, що це питання відповіді не потребує. Повільно склав папірець і взявся ховати чорнило до шафи.

— Через твою писанину брата щоразу на докладі дьоргають, — говорила, однією рукою притримуючи широку балію з випраними лахами, які належало розвішати біля грубки, щоб висохли. Дарма що неділя: тут, у Сибіру, празникували рідко.

Лариса. Довготелеса, вища на пів голови за Семена, нова його жінка. Петро раз у раз міряв її поглядом і не міг зрозуміти, чому брат із нею зійшовся. Ні краплі ж не схожа на його повновиду сміхотунку Стьопу.

Лариса приїхала у спецпоселення як юна дружина «неблагонадьожного» чоловіка. Той не пережив табори, а молода дівчина швидко пристосувалася до нових умов — казали, «здружилася» з комендантами селища, тож і поселили її потім в окрему хату. Мала Лариса одну вагому перевагу — була бездітною, тому і проблем із нею в коханців виникало менше. Семен теж спочатку заходив до неї задля розваги, а недавно от зійшлися, навіть господарку завели — клаптик городу. Лариса знала, що в Семена вдома жінка й діти, але, схоже, особливо тим не переймалася: тут, посеред снігів, було інше життя.

— Кажуть: маєш тобі десятихатника¹ — на інших пантрує, а брат під носом дивний, може, що і замишляє, — чеканила слова Лариса, навіть не дивлячись на Петра.

¹ Спецпоселення були розбиті на дільниці, до кожної з яких входило по 10 хат. 3-поміж мешканців призначався старший (відповідальний) — десятихатник, який кожні 10 днів повинен був звітувати перед комендантом. (Тут і далі прим. автора.)

— Нічого я не замишляю. — Встав, поволі розминаючи ноги, бо ж робота на шахті «іла» суглоби й легені найперше.

— То й не поведься ніби дурачок. Думає щось собі. Пише. Бабу собі знайди, як усі. Набридло мені твої штани прати.

Петро кинув оком на свої хлібні картки, що лежали на столі, — більшість пайки віддавав братові і його новій жінці, бо ж прихистили. Живе тут, коло них, ніби квартирант. Хто б знав, яка осоружна йому та темна хата і як хочеться додому! Але не можна: таким, як він, навіть якщо і знімуть режим спецпоселення, не дозволяють ні оселятися у великих містах, ні повертатися туди, де жили раніше. А поїхати десь на шахти Донбасу — то ще треба мати гроші. Не ліпше там, ніж тут, — однаково далеко від рідних. А відділитися від брата на спецпоселенні нема як — хіба просити комендатуру про окрему хату, яких тепер багато пустує, але просити Петро не звик.

З чоловіками тут було непросто: основний контингент спецпоселенців — старі, жінки й діти засуджених, а часом і розстріляних «контриків». Мало хто з них дочекався повернення годувальника. Навіть ті, в кого завершувався термін заслання, не завжди кудись їхали: не мали здоров'я і грошей. Лишалися в снігах, найнявшись на роботу.

— Не хочу я баби, — зітхнув.

Лариса заглянула в грубку, де ледве-ледве палахкотів вогник, і вилаялася:

— Хоч би тріску підкинув, раз тут сидиш. Але чи то тобі в голові? Ось, — вкраяла йому вузьку байдину хліба, — виміняла на вугілля, що ти приніс із шахти. Тільки хліб — більше не дали.

Петро не подав знаки, що бачив, як вона ховала ще й добру грудку сиру: хай буде голий хліб, багато хто тут

і того не мав. Дістав із кишені чисту хустинку, поклав байдину на неї і обережно загорнув. Якби Лариса спитала, куди це він хліб виносить із хати, не змовчав би, бо яке її діло? Але жінка не спитала. Тут ніхто не мав сили на довгу сварку, ще й при неділі, коли можна було хоч щось зробити вдома, бо в інші дні працювати доводилося з ранку до смерканку, навіть таким «підмазаним», як Лариса.

Відразу за порогом обличчя обпікав мороз. Петро занурив шию глибше у блаженку, перелицьовану з військової шинель, яку вдалося купити в місцевих. З одягом у спецпоселенні було сутужно: те, що люди привезли із собою в кінці сорокових, коли головно завезли в забуте світом село Красноярського краю родини колишніх УПівців, уже не те що зносилося — розсипалося й забулося, хоча люди латали те старе ганчір'я з року в рік: купити щось нове було неможливо. Не тільки тому, що не було грошей. Ринків чи магазинів, як на «вільній землі», тут просто не існувало, а відійти далі ніж на 3 кілометри від спецпоселення не дозволялося. Ото і стали місцеві селяни тими зв'язковими, що поєднували спецконтингент із живим світом.

Можна було попросити рідних вислати щось із одягу, але Петро не просив. Йому й так не було на що скаржитися: Семен десь дістав їм обом по парі шкіряних чобіт — не валянки, але справжня розкіш у цих холодних краях.

У селищі звідусіль чувся стукіт робочого інструменту: в єдиний вихідний день чоловіки, перепросивши в Бога за гріх, бралися майструвати щось для дому, а жінки сідали шити-вишивати, бо іншого часу на те не мали.

Петро Луцик ішов вузькими вуличками в село. Ноги самі несли його добре знайомою стежкою, хоч як стримував себе.

Ось крайній ряд хат, а там далі — колишні бараки, у яких так і лишилися жити кілька сімей депортованих литовців, а за ними — село. Чимось схоже на Гусятин, де народився, але й водночас зовсім інше. У хаті, що цікавила Петра, ледве світилося. Здалеку навіть неможливо було зрозуміти, вогник то чи відблиск місяця, — таким слабким було світло. Петро підійшов ближче: є. Тихо наблизився до шибки й увп'явся очима в те, що бачив: статна молодиця низько схилилася над шматком тканини, схоже, вибираючи старі нитки, щоб на щось перешити. Вогник у каганці ледве тремтів від її подиху, а Петрові здавалося, що він чує його в себе над вухом.

— Ти чого прийшов? — Різкий хлопчачий голос примусив здригнутися.

— Я? — Петрові щоки спаленіли — байдуже, що був уже далеко не юним, почувався в ту мить як хлопчисько. — Ішов повз. У село треба було.

Малий шибеник років одинадцяти недовірливо примружився:

— Щось часто ти, дядьку, ходиш повз.

— А сам? — Петро опанував себе й напустив суворого вигляду на обличчя. — Сам чого поза хатою тиняєшся? — кивнув на недопалок папіроси, мабуть, зробленої із сухого листя, бо де б малому взяти тютюну?

Хлопець зім'яв недопалок і кинув позад себе:

— Давай, дядьку, так: ти не кажеш Анні, що я курив, а я не кажу, що ти нам стіни кафтаном обтираєш.

— Домовилися, — простягнув йому руку Петро. — Стій! — спинив малого, коли той уже рвонув тікати. — На, — дістав із кишені шматок хліба, загорнутого в хустинку, — сам з'їж чи з мамою поділися.